

Kulturhistorisk inventering

NORRA GRIFTEGÅRDEN

Stora Tuna socken, Borlänge kommun

Dalarnas län

Antikvarisk rapport 2023:07

Kulturhistorisk inventering

NORRA GRIFTEGÅRDEN

Stora Tuna socken, Borlänge kommun
Dalarnas län

Antikvarisk rapport 2023:07

Datum: 2023-09-14

Författare

Linnea Skog

Fotografier: Om inget annat anges: Linnea Skog, Dalarnas museum.
Om inget annat anges härstammar rapportens kartor från Lantmäteriets tjänster *Historiska kartor* samt *Kartor, flygbilder och ortnamn*. Kartorna används i rapporten under Dalarnas museums avtalsnummer: ©Lantmäteriet I2014/00618. Gravkartorna över Norra griftegården kommer ifrån Svenska kyrkan i Borlänge.

© Dalarnas museum 2023

INNEHÅLL

Inledning

Bakgrund	7
Rapportens upplägg	7
Kulturhistorisk värdering av gravvårdar	8
Lagskydd	11

Övergripande miljöbeskrivning 12

Läge och administration	12
Begravningsplatsen och dess direkta närmiljö	12

Kulturhistorisk kontext 19

Lokal historia i korthet	19
Kyrkogårdshistorik	29

Karaktär och värde 45

Värdefulla element och fysiska strukturer	45
Kvarter A	48
Kvarter B	52
Kvarter C	56
Kvarter D	60
Kvarter E	64
Kvarter F	68
Kvarter G	72
Kvarter H-I och K	76
Utvidgning från 1985 och den muslimska gravplatsen	80

Källor 84

Bilagor

Bilaga 1 - Gravvårdsblanketter Kvarter A
Bilaga 2 - Gravvårdsblanketter Kvarter C-D
Bilaga 3 - Gravvårdsblanketter Kvarter E
Bilaga 4 - Gravvårdsblanketter Kvarter F-G
Bilaga 5 - Gravvårdsblanketter Allmänna varv

INLEDNING

Bakgrund

Våra kyrkogårdar bär berättelser om bygdens historia. De utgör intagande landskap och har betydande naturvärden. Kyrkogårdarna är fridfulla mötesplatser för såväl anhöriga till gravsatta som människor i bygden, men även för tillfälliga besökare. Alla gravvårdar har något att berätta.

Bruket av kist- och urngravar med tillhörande gravvårdar minskar idag. I allt högre takt återlämnas och avlägsnas gravvårdar, vilket lämnar luckor i gravrader och riskerar att utarma kyrkogårdsmiljöer. Kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden bundna till gravvårdar riskerar att gå förlorade.

Dalarnas museum har på uppdrag av Svenska kyrkan i Borlänge genomfört en kulturhistorisk inventering av Norra griftegården. Inventeringen utfördes under 2023 av Linnea Skog. Lena Hjort och Christer Backer-Meurke var beställarens representanter.

Syfte och användningsområden

Syftet med inventeringen är att undersöka om och på vilket sätt Norra griftegården, dess gravområden och gravvårdar är kulturhistoriskt värdefulla. Denna rapport med bilagor redovisar kulturhistoriskt värdefulla områden och komponenter på kyrkogården liksom gravvårdar med högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde.

Resultatet omfattar emellertid inte något urval i fråga om vilka gravvårdar som omedelbart kan avlägsnas eller bör bevaras. Länsstyrelsen är beslutsfattande myndighet i fråga om kyrkogårdarna. Denna rapport utgör ett kunskapsunderlag vid handläggning av ärenden kopplade till kyrkogården och dess gravvårdar. I en framtida vård- och underhållsplan för kyrkogården preciseras lämplig hantering av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar, vilket underlättar handläggning och det fortlöpande arbetet med kyrkogårdens förvaltning och utveckling.

Metod och omfattning

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar bygger på flera olika former av kunskapsinhämtning, bland annat från kyrkoarkiv, litteratur och en referensgrupp bestående av lokalhistoriskt kunniga personer. De kulturhistoriska värderingarna utgår från dokumenten: *Centrala gravvårdskommitténs Handbok*

för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar, Länsstyrelsen Dalarnas Riktlinjer för kyrkogårdsinventering samt Plattform Kulturhistorisk värdering och urval.

Kulturhistorisk värdering av gravvårdar

En gravvård är från början ett minnesmärke över en människa som gått bort och därför mest betydelsefull för de närmast sörjande. Med tiden blir gravvårdarna mångfaldigt betydelsefulla för flera människor. De blir monument och minnesmärken över hela generationer, samhällen och traditioner. Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar utgör fysiska och konkreta spår av betydelsefulla personer eller av historiska skeenden i en socken, ett landskap eller i nationell kontext. Dalarnas museum tillgodoser både lokalhistoriska förutsättningar och allmänna ideal vid kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar. Gravvårdarna på kyrkogården bedöms var och en för sig, men också som delar i ett historiskt sammanhang och i en större topografisk kontext.

Gravvårdar värderas utifrån tio olika bedömningsgrunder:

- Värdefull områdeskaraktär
- Gårdsnamn
- Inskription
- Lokal historia
- Material och hantverk
- Ovanlig
- Personhistoria
- Särskild kvalitet
- Tidig gravvård (före 1934)
- Titel

Värdefull områdeskaraktär

Enskilda gravvårdar samverkar tillsammans med andra gravvårdar, kvartersindelning, gångar och vegetation till olika områdeskaraktärer på kyrkogården. Gravvårdars skala, form, material och placering skapar exempelvis silhuetter, linjer, rum och stilar på kyrkogården. Områdeskaraktärer är präglade av olika historiska sammanhang, exempelvis lång kontinuitet av gravsättning eller arkitektonisk planläggning och gestaltning.

Gårdsnamn

Gårdsnamn är ett arv från bondesamhällets tid. Genom bruket av gårdsnamn gick det att sammankoppla individer med både mark och släktskap. När man flyttade mellan gårdar tog man vanligen det gårdsnamn som hörde samman med gården dit man flyttade. Vissa gårdsnamn säger något om gårdens läge så som "Backens". Andra har bildats utifrån gårdens näringar – exempelvis

"Snickar". Under 1900-talets första hälft kom en rad förordningar gällande personnamn och 1963 infördes en ny namnlag, vilket bidragit till ett allmänt minskat användande av gårdsnamn. Trots detta är gårdsnamnstraditionen, i vissa bygder, fortfarande levande och en viktig byggsten i sociala identiteter. Bruket av gårdsnamn på gravvårdar i Dalarna är frekvent förekommande, vilket är anmärkningsvärt ur ett nationellt perspektiv.

Inskription

Inskriptioner på gravvårdar kan berätta något personligt om den avlidnes liv eller om vilka som rest gravvården. Inskriptioner kan också ha utarbetad stil eller vara bearbetade i infällda material. Gravvårdar med anonyma inskriptioner som "MOR" och "FAR" finns, nästan uteslutande, i de allmänna varven och representerar det lägre samhällsskiktet som sällan representeras i skriven historia.

Lokal historia

Gravvårdar kan relatera till platsens kulturhistoriska sammanhang. Exempelvis genom olika spår av platsens hantverkstraditioner. På vissa håll har gravvårdar av lokala typer tillverkats, ofta kopplat till ett lokalt tillgängligt material.

Gravvårdar som relaterar till specifika händelser som drabbat socknen, så som större dödsolyckor med flera döda eller epidemier som släckt många liv är likt kollektiva minnesmärken.

Gravvårdar med titlar som kan kopplas till lokalt betydelsefulla näringar bär på ett tydligt sätt upp lokal historia, se även titlar längre ner.

Material och hantverk

Bruket av träkors och gravbrädor har lång historia. Trä var det allra vanligaste materialet i gravvårdar fram till och med 1800-talet. Mer beständiga material som sten och järn var kostsamt och få förunnat. I och med 1900-talets allmänt ökade välbstånd blev gravvårdar av sten dominerande och användningen av trä i gravvårdar reducerades till de allmänna varven. Gravvårdar av trä speglar ett äldre gravskick. Detta gäller även nya gravvårdar av trä som uppförts i tradition. Gravvårdar och omgärdningar av smidesjärn eller gjutjärn speglar lokal råvarutillgång, hantverkstradition och tidig industrihistoria. Gravvårdar av järn är ofta, till skillnad från gravvårdar av trä, av hög ålder.

I Dalarna finns en rad lokala stensorter som har använts i gravvårdar. Exempelvis porfyr och garbergsgranit från Älvdalen, kalksten från Rättvik och Boda, Islingbygranit från Islingby hollen, sandsten från Orsa, lokala graniter som grå Igelbergsgranit och blå granit från Leksand, röd granit från Sollerön och svart granit från Mockfjärd. De har använts nära respektive utvinningsplats och med viss spridning i övriga Dalarna.

Lokala material och lokalt hantverk i gravvårdar kan bidra till ökad förståelse för traktens eller närområdets råvarutillgångar, hantverkstraditioner, näringsgrenar eller särskilda gravvårdstillverkarens uppfinningsrikedom. Dessa gravvårdar hjälper oss placera kyrkogården i ett lokalt sammanhang. De kan berätta om kända eller okända utövare och inte minst om materialet och hantverket i sig.

Mönsterkrattade sand- eller grusgravar var mycket vanliga från 1800-talets senare del och ett stycke in på 1900-talet. De är ofta bevarade med huggna kantstenar på fyra sidor, ibland även med omgärdningar. På vissa kyrkogårdar där sand- och grusgravar är vanligt har stenramar aldrig använts.

På Norra griftegården förekommer flera järnkors i olika utförande som är lokalt framtagna av material som kommer från industrierna i området. Antagligen utgör järnet i gravvårdarna så kallat sekunda material.

Ovanlig

Utifrån den kunskap som Dalarnas museum idag har om gravvårdar är det möjligt att bedöma vad som är en ovanlig gravvård i ett visst geografiskt område, men svårt att bedöma detta i ett nationellt perspektiv eftersom det saknas översikter idag.

Personhistoria

Personhistoriskt värdefulla gravvårdar utgör viloplats för personer som tillhör det kollektiva minnet eller historieskrivningen. Det kan röra sig om personer som genom sin livsgärning kan illustrera ett för socknen typiskt kulturhistoriskt sammanhang, till exempel en hårkulla från Vämhus, en bergsman från Söderbärke eller en småbrukare från Leksand. Även by- och stadsoriginal, sport- eller kulturutövare, lokalt eller nationellt kända. Det är viktigt att inte glömma bort kvinnor, barn eller andra personer och grupper som hittills varit mindre synliga i historieskrivningen.

Särskild kvalitet

Gravvårdar med omsorgsfull utformning och bearbetning kan ha starka konstnärliga uttryck och hantverksmässiga kvaliteter. Upphovsmannen kan vara en konstnär eller hantverkare av lokal eller nationell betydelse. Det kan röra sig om gravvårdar av exklusiva material, med påkostade arbeten, bildkonstmotiv, karaktäristiska typsnitt eller ornament såväl som förhållandevis enkla gravvårdar formgivna utifrån en estetisk grundtanke där form, material, bearbetning och typsnitt samverkar till en sammanhållen helhet.

Tidig gravvård

De flesta av Dalarnas kyrkogårdar är månghundraåriga, men gravvårdsbestån-

den är sällan av samma höga ålder eftersom omläggningar med borttagande av äldre gravvårdar varit mycket vanliga kring sekelskiftet 1900. Enstaka kyrkogårdar har undgått senare omläggningar. Vad som bedöms vara en tidig gravvård står i relation till tiden för kyrkogårdens anläggande och till tiden för omfattande förändringar. Tidiga gravvårdar bidrar till att utläsa viktiga årsringar i kyrkogårdens tidiga historia. På Norra griftegården är gravvårdar från tiden mellan 1924 till 1934 bedömda som tidiga.

Titel

Gravvårdar med titlar berättar om socknens näringsfång, yrken och samhällsstruktur. Vanligt förekommande titlar speglar ofta lokal näringshistoria, exempelvis smed vid ett bruk eller lokförare i ett stationssamhälle. Vissa allmänt förekommande titlar, berättar om yrken som varit vanliga men som inte längre utövas i vår tid. Genom att sätta samman titlar med andra parametrar så som gravvårdars material ges inblick i vilka levnadsvillkor som varit rådande inom olika yrkesgrupper på platsen historiskt.

Lagskydd

Kulturmiljölagen skyddar helheten på en kyrkogård. I vården av en kyrkogård ska dess betydelse som en del av kulturmiljön beaktas. Kyrkogården som helhet ska vårdas och underhållas så att dess kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas. Skyddet av kyrkogårdar omfattar tillståndsplikt för rivning eller väsentlig ändring av en så kallad fast anordning.

Enligt Riksantikvarieämbetet bör återlämnade gravvårdar räknas som fast anordning, och skyddas därmed av tillståndsplikten enligt kulturmiljölagen. Är gravvårdarna belägna på ursprunglig plats ska de inte föras upp på inventarieförteckningen. Återlämnade gravvårdar som inte står kvar på ursprungliga plats, exempelvis lösa järnhällar, ska emellertid föras upp på inventarieförteckningen.

I begravningslagen står det att återlämnade gravanordningar med kulturhistoriskt värde om möjligt ska lämnas kvar på kyrkogården. Det innebär indirekt att gravstenarna övergår till att bli fast anordning på kyrkogård och skyddade enligt lag.

Dalarnas museum har som uppgift att bedöma gravstenarnas kulturhistoriska värde. Riksantikvarieämbetet är mycket tydlig i sin vägledning om att förhandsbeslut i form av utpekande eller gallring baserat på ett konsultdokument inte är möjligt. I vilken mån en gravvård besitter sådana värden att den måste sparas kan enbart beslutas av Länsstyrelsen.

MILJÖBESKRIVNING

Läge och administration

Norra griftegården är anlagd på det öppna fält som finns sydväst om Kvarnsveden i Borlänge kommun. Begravningsplatsen med sina två kapell tillhör Svenska kyrkan i Borlänge, Stora Tuna och Torsånga pastorat. Området ingår i Stora Tuna socken i Dalarna. Området var tidigare en stadsdel inom Domnarvets kommun, men sedan 1944 en del av Borlänge stad och sedan 1971 en del av Borlänge kommun. Från Borlänge centrum är det 5,5 kilometer till Norra griftegården. Till sockencentrum i Stora Tuna är det 9 kilometer.

Begravningsplatsen och dess direkta närmiljö

Landskapets förutsättningar har präglat griftegården och dess struktur har anpassats utifrån den befintliga terrängen som fanns på platsen för anläggandet. Kyrkogården med sina två, nu mera ihopbyggda, kapell ligger idag i direkt anslutning till omgivande villakvarter i stadsdelen Kvarnsveden. På norra sidan ligger kvarteret Tjärnaheden och på södra sidan byn Tjärna. Kapellen, Pilgrimskapellet och Uppståndelsekapellet ligger centralt på begravningsplatsen och är uppförda vid olika tillfällen. Pilgrimskapellet uppfördes i samband med att begravningsplatsen anlades och Uppståndelsekapellet under 1950-talet. Begravningsplatsen har en långsmal kvadratisk grundplan i nordvästlig-sydöstlig

riktning. Begravningsplatsen omges på tre sidor av en putsad mur. Måbärs-
häckar avgränsar vissa av gravkvarteren. Den norra delen har karaktären av
skogskyrkogård. Framför kapellbyggnaden står en klockstapel, uppförd under
1930-talet. Minneslundan ligger norr om kapellbyggnaden, inom kvarter A,
medan askgravplatsen ligger söder om, inom kvarter I och K. Parkeringsplat-
ser finns norr och öster om begravningsplatsen.

*Pilgrimskapellet, längst bort i
bild, ritat av Sigurd Lewerentz.
Uppståndelsekapellet, närmast i
bild, ritat av Erik Lundgren.*

Omgärdning och ingångar

Begravningsplatsen omges av en putsad mur, omkring 120 cm hög, med täck-
ning av enkupigt tegel. Längs med murens södra sida utgörs överliggaren istäl-
let av sten. Huvudingången är placerad på den nordöstra sidan och markerad
med två putsade stenpelare med tälttak i plåt. Ingångar i muren finns också på
norra och södra sidan. På södra sidan är ytterligare en ingång upptagen senare,
vilken är till för biltrafik till och från kapellbyggnaden. Även den flankeras av
murade stenpelare med tälttak i plåt. Här ligger också griftegårdens största
parkering. På sydvästra sidan är muren borttagen utmed halva begravnings-
platsen. Den första utvidgningsetappen från 1985 saknar omgärdning medan
den senaste delen av den muslimska begravningsplatsen omgärdas av en ox-
elhäck.

Gångnät

Begravningsplatsen gångnät är rätvinkligt och asfalterat. Huvudingången går ge-

Gångarna på Norra griftegården är rätvinkliga och belagda med asfalt.

inom områdets mitt och förbi kapellbyggnaderna. Gångar finns också inom gravkvarteren direkt norr om kapellbyggnaden och mellan kvarteren men saknas utöver detta inom resterande gravkvarter. Inom den norra delen av begravningsplatsen förekommer gångstenar mellan gravraderna.

Växtlighet

Växtligheten på Norra griftegården skiljer sig väsentligt mellan norra och södra delen av området. Från huvudingången samt från södra ingången sträcker sig två lindalléer fram till kapellbyggnaden. Längs med södra kortsidan går en allé med björkar. Som omgärningshäck kring gravkvarteren i kyrkogårdens södra del finns en hög granhäck. Inom kvarter G finns också en oxbärshäck som fond till gravvårdarna. Ett par solitärträd står fritt spridda inom området. Begravningsplatsens norra del utgörs av en skogskyrkogård med fritt växande tallar och rygghäckar i måbär. Inom kvarter D finns också låga rygghäckar i måbär. Inom de allmänna varven är perennrabatter planterade under senare tid.

Minneslund

Minneslunden är belägen inom kvarter A och placerad i skogskanten med utsikt över de mer låglänta områdena nedanför. En stor flack bassäng dominerar platsen tillsammans med fyra ljusbärare. En bäck leder vattnet mot området

Skötselstation med vattenbassäng. Stationen står mellan kvarter G och E.

nedanför. Marken är belagd med grus och gångplattor. Idegran och gran växer fritt över området.

Askgravplats

Askgravplatsen är belägen inom kvarter I och K. Gravbäddarna har runda eller organiska former och har perenna planteringar i mitten. Markytan kring gravbäddarna är gräsbevuxen och syrener, lågväxande hängbjörk och körsbär skapar en lummig omgivning.

Askgravlund

Askgravlundens är belägen inom kvarter K och utgörs av en rund formation med perennplantering. I rundelns mitt står namnstenar och ljusbärare. Fyra gångar belagda med smågatsten löper samman i rundelns mitt.

Ekonomibyggnader

Norra griftegården har en modern ekonomianläggning placerad väster om kyrkogården, innehållande personalutrymmen med matsal, dusch, toalett och omklädningsrum tillsammans med verkstad, varm- och kallgarage samt förråd för maskiner och redskap. Inne på kyrkogården står också ett benhus uppfört i samband med kyrkogårdens anläggning. Sydöst om kyrkogården står en eko-

Minneslunden ligger inom kvarter A och består av en bassäng, ljusbärare och förstärkning av den växtlighet som redan fanns naturligt på platsen.

nomibyggnad som tillhörde den nu mera rivna vaktmästarbostaden. De två sistnämnda används inte.

Klockstapel

Klockstapeln står placerad sydöst om kyrkan, direkt innanför kyrkogårdsmuren. Ytterväggarna är klädda med slamfärgsmålade paneler i vit kulör och huven med tjärade spån. Längst upp sitter en åttkantig lanternin, vitmålad, med klockformig huv och förgylld spira.

Krematorium

Norra griftegården har ett krematorium av tegel uppfört 1955. Krematoriedelen byggde ihop de två befintliga kapellen på platsen och användes fram till 1999.

Norra griftegården
Skala 1:1100 utskriven i A3 format
Datum 2023-06-16

Domnarvets jernverk med gamla valsverket och hyttorna. Foto: SEB, inom Dalarnas museums bildsamling.

Kvarnsvedens pappersbruk under 1930-talet. Foto: SEB, inom Dalarnas museums bildarkiv.

KULTURHISTORISK KONTEXT

Varje kyrkogård är mer eller mindre präglad av sin plats och av strömningar i tiden, exempelvis av områdets natur tillgångar, traditioner och näringar liksom av idéer om begravningsskick och stilmässiga ideal. Följande kapitel redogör för lokal historia, d.v.s. förutsättningarna för kyrkogårdens tillkomst och framväxt, och för dess planering och gestaltning.

Lokal historia

Industrisamhällets framväxt 1870-1930

Fram till tiden omkring år 1870 var Tunabygden en utpräglad bondebygd där de flesta sysslade med jordbruk, samt bisysslor i form av exempelvis järnframställning och andra hantverk. Industrialismens intåg medförde en stor samhällsomvandling för hela bygden. Domnarvets Jernverk anlades vid Dalälven under 1870-talet, och ett stationssamhälle som sedermera skulle bli köping och stad växte fram kring den först ensligt belägna Borlänge station. Kvarnsvedens pappersbruk startade 1898-1900. Bruket var en av de första större skogsindustriella satsningarna inom Stora Kopparbergs Bergslag. Vid mitten av förra seklet arbetade omkring 40 % av Bergslagens samtliga 12 000 anställda inom Tunabygden. Kyrkogården som helhet återspeglar i mycket hög grad berättelsen om bruken och industrins framväxt. Industriverksamheten i området återspeglas genom yrkestitlar och personhistoriskt viktiga gravvårdar. Inte minst kan tillkomsten av Norra griftegården förklaras med den stora arbetskraftsinvandring som skedde till området kring sekelskiftet 1900.

Bergslagernas Järnvägar.

Den 31 december år 1875 öppnade Bergslagernas Järnvägar sträckan Falun-Ludvika, med stationer bland annat i Stora Tuna, Domnarvet och Borlänge. Järnvägens ankomst till Tunabygden markerade början på en omvälvande period där många nymodigheter introducerades och livsvillkoren drastiskt förändrades. Borlänge blev en knutpunkt för järnvägen och är så än idag. I mitten av 1950-talet fraktades över 2 miljoner ton fraktgods per år enbart med järnväg till och från verken. På Norra griftegården finns flera gravvårdar med titlar kopplade till järnvägen. Banvakt Haglund ligger på gravplats 21 0381 medan förste banmästare Andersson ligger på plats 21 0399. På kyrkogården finns också flera lokförare, järnvägsarbetare och stationsmästare.

Elförsörjning

Tillgång på vattenkraft var en stor anledning till industriernas placering i Tunabygden. Domnarvsforsen var den första som byggdes ut i samband med att Stora Kopparbergs Bergslag anlade Domnarvets Jernverk. Forsen var den minsta av Tunaforsarna och kunde efter hand inte längre täcka järnverkets

Bostäder för arbetare vid Kvarnsvedens pappersbruk i början av 1900-talet. Foto: Dalarnas museums bildarkiv.

Bostäder för förmännen vid Kvarnsvedens pappersbruk, i början av 1900-talet. Foto: Dalarnas museums bildarkiv.

ökande energibehov. Vattenrättigheterna i Kvarnsveden köptes därför upp i början av 1890-talet. Den nya kraftstationen skulle också ge kraft till ett träsliperi samt det nya Kvarnsvedens pappersbruk. Vid tiden för bygget var det troligen den största arbetsplatsen i Dalarna och runt kraftverket kom ett helt nytt samhälle att byggas upp. Vid sin tillkomst var kraftverket det största i landet. Vattenkraft till Domnarvet kom även från Bullerforsen, som var Stora Kopparbergs bergslag tredje kraftverk vid forsarna i Borlänge, och från Lillstups kraftverk i Mockfjärd. På kyrkogården återspeglas sammanhanget främst genom gravvårdar med titel, exempelvis elektriker, förmän och elmaskinister.

Samhället kring bruken.

På 1890-talet kulminerade järnverkets bostadsbyggande i form av de stora kasernanläggningarna vid Hushagen och Erikslund. Kasernerna var stora och uppförda i en hast för att få till bostäder åt den snabbt ökande arbetsstyrkan. Vid sekelskiftet hade järnverket en arbetsstyrka på omkring 1500 personer. Bebyggelsen vid Kvarnsvedens pappersbruk var av samma slag som vid Hushagen, i form av stora kasernbyggnader för ett mycket högt antal boende. Redan 1899 förfogade pappersbruket över 213 bostadsrum och 1902 var antalet uppe i 345 stycken fördelade på 16 kaserner. På 1920- och 30-talen började de stora

*Bullerforsens kraftstation, den tredje kraftverksanläggningen som byggdes för att generera ström till den växande industrin.
Foto: Dalarnas museums bildsamling.*

kasernbyggnaderna moderniseras samtidigt som det tillkom stora områden med egnahem. Borlänge som relativt ung industriort utvecklade aldrig löneutbetalningar i natura utan tillämpade direkt kontantlön. Det skapade förutsättningar för en omfattande och livlig handelsmiljö under expansion under första halvan av 1900-talet. Vid tiden för anläggandet av Norra griftegården, den kyrkogård som kom att ligga närmast bruken, arbetade 8 159 personer inom industrin i området.

Arbetsrelaterade sjukdomar

Miljön kring bruken bidrog, utöver rena arbetsmiljöolyckor, till att många arbetare fick skador som utvecklats under lång tid. I början av 1930-talet började man uppmärksamma problem som drabbade arbetare vid gjuterierna. Gjutsand och damm orsakade förtätning i arbetarnas lungor med andnings-svårigheter och hosta som följd. Symptomen hos arbetarna på framför allt järnverket kom att utredas under 1930- och 40-talet. Arbetsskador och olycksfall var vanliga och skulle registreras. Kross-, bränn- och skärskador var vanligast. Även dödsolyckor inträffade. På Norra griftegården anlade Bergslaget en speciell rad, i folkmun kallad olycksfallsraden, där de arbetare som omkommit på sina arbetsplatser fick begravas utan kostnad. Platserna köptes in efter en olycka 1925 men kom att kräva fortsatt användning. 1953 omkom exempelvis fem man i arbetsstyrkan i blästerhyttan på järnverket då giftig gas läckte in efter ett läckage i ett vattenlås. Som exempel på frekvensen av olyckor vid bruken kan nämnas att det 1977 rapporterades 48 olycksfall, vilket var den lägsta olycksfallsfrekvensen någonsin tidigare vid pappersbruket. Olycksfallsraden löper utmed kvarter C.

Bysjöns sågverk

Det gamla sågverket vid Domnarvet var i behov av modernisering men då marken intill Domnarvet behövdes till annat byggdes ett nytt sågverk upp vid Bysjön 1920. Det nya sågverket omfattade en såganläggning, flera kolugnar och en kemisk fabrik. Där fanns också vedgård, brädgård och träkolsupplag. Virket transporterades på smalspårig järnväg från brädgården till sågen, en sträcka på en kilometer. Sågverket byggdes för en produktion om 7 500 standards per år och dess utrustning utgjorde i början tre timmertagande ramar, varav två dubbelramar och ett fyrskärningspar, samt tre kantverk. Efter en modernisering på 1940-talet uppgick produktionen till 6 000 standards per år. Bysjöverken lades ned 1958 men brädgården och hyvleriet användes in på 1960-talet. Även sågverksindustrin återspeglas på Norra griftegården i form av yrkestitlar. På plats 21 1357 ligger barkhusbas Erik Nygårds och titlar såsom träarbetare och sågverksarbetare är vanliga.

Olycksraden på Norra griftegården. Platserna köptes in av Bergslaget efter en olycka 1925.

Bysjöns sågverk i början av 1900-talet. Foto: SEB, inom Dalarnas museums bildsamling.

Bergslagens praktiska skolor

Bergslagens praktiska skolor ägdes av ett skolbolag, stiftat 1908 på initiativ av disponenten vid Stora Kopparberget, Erik Johan Ljungberg. Ändamålet var att stödja och inrätta skolverksamhet där Bergslagens anställdas barn under erhålla praktisk undervisning. Verksamheten omfattade Domnarvets industriskola, Domnarvets husmodersskola och Domnarvets tekniska aftonskola. Husmodersskolan startade redan 1908 och är därmed en av de äldsta husmodersskolorna i landet. Domnarvets industriskola erbjöd yrkesutbildningar samt allmän medborgelig utbildning. Den tekniska aftonskolan var till för elever med god industriell erfarenhet och var den äldsta av Bergslagens skolor. 1919 öppnade yrkesinriktade fortsättningsskolor i både Domnarvet och i Kvarnsveden.

Den högindustriella epoken 1930–1980

Under den modernistiska epoken 1930–1980 fortlöpte och vidareutvecklades de omfattande förändringar som inletts under föregående sekel. Industrisamhället etablerades med styrka inte bara i Borlänge och Domnarvet, som sammangått i Borlänge stad från och med år 1944, utan även på den omgivande landsbygden. Vidare rationaliseringar och mekaniseringen av jord- och skogsbruket friställde en stor andel av den arbetskraft som tidigare varit sysselsatta med arbete på landsbygden. Det blev också succesivt svårare att syssla med småbruk och många sökte sig till den växande tätorten för lönearbete på Domnarvets Jernverk och Kvarnsvedens pappersbruk. Framsteg inom produktionen av stål på järnverket möjliggjorde nya ungstyper, vilket gjorde det möjligt att massframställa stål. Man nyttjade basiska metoder i bessemer- och martinugnar, vilket möjliggjorde att man kunde använda de väldiga malmreserverna i den fosforrika malmen från Grängesberg. På 1920-talet gjorde nya tekniska landvinningar det möjligt att tillverka stål elektriskt och den föråldrade martinugnsdriften upphörde helt. Inom valsverksproduktionen gjordes betydande nyanläggningar och den totala tillverkningen ökade från drygt 26 000 ton 1921 till över 200 000 ton 1941. Antalet industrianställda ökade och i slutet av 1940-talet fanns över 3 000 anställda.

Arbetskraftsinvandring

Under 1900-talet förekom stor arbetskraftsinvandring till industrin, framför allt från Finland. Industrin hade ett ständigt behov av ny arbetskraft. Den finska arbetskraftinvandringen fick en dramatisk ökning vid 1900-talets mitt. 1960 fanns det 74 936 finska medborgare i Sverige och 1970 hade de ökat till 207 499. Andelen som sen kom att bli kvar livet ut var hög vilket också gjort ett avtryck i namnen på gravvårdar på kyrkogården.

Domnarvets husmodersskola, fotograferat 1927. Kvinnorna på bilden ägnar sig åt madrassäktning. Foto: SEB; inom Dalarnas museums bildsamling.

Församlingens rådande tillstånd

Redan i slutet av 1890-talet höjdes röster för ändring av de kyrkliga förhållandena i norra delen av Stora Tuna församling. Längre tillbaka sorterades Kvarnsveden under Amsbergs kapellag men etableringen och den snabba tillväxten av pappersbruket skapade en drastisk befolkningsökning inom området som krävde egen kyrklig verksamhet. Ett steg för att avhjälpa problematiken var att från och med 1902 anställa en egen präst för området kring Domnarvet och Kvarnsveden. En kommitté startades också samma år, som hade till uppgift att arbeta med de kyrkliga förhållandena i norra delen av församlingen. Den första frågan var ifall problematiken skulle kunna lösas genom en delning av församlingen eller med församlingen intakt, av vilken det senare alternativet valdes. Det beslutades också att kyrkorådet skulle påbörja förhandlingar med Stora Kopparbergs Bergslag eller annan aktuell jordägare om inköp av mark för en begravningsplats. Flertalet gånger nekades församlingens förfrågan gällande specifika markförslag. Att frågan inte kunde lösas irriterade sockenborna i den norra delen av församlingen som fortfarande saknade kyrka och begravningsplats. Från och med 1918 hade områdesprästen fått egen prästgård och den förste som flyttade in var prästen Isidor Sundberg.

Stadsplan över Norra griftegården från 1983. Den blå markeringen visar befintlig kyrkogård samt det område sydväst om begravningsplatsen som avsatts för en eventuell utvidgning. 1983 hade begravningsplatsen ännu inte utvidgats. Källa: Stora Tuna kyrkoarkiv, Riksarkivet.

Välståndsökning och kommunalt ansvar

Norra griftegården kom att anläggas 1924 i byn Tjärna, på jordbruksmark tillhörande Stora Kopparbergs Bergslag. Byn ligger i Tjärnbygge fjärding i Ovanbrodelen av Stora Tuna socken, och ingick i Stora Tuna landskommun som bildades i januari 1863. Vid tidpunkten för anläggandet av Norra griftegården bestod platsen för den nya kyrkogården av obrukad mark. Kommunen fick anlägga väg fram till området, från den allmänna vägen som gick mellan Lergärdet och Tjärna. Från och med 1925 inkorporerades Tjärna som en del av det då nyinrättade Domnarvets municipalsamhälle. Syftet med municipalsamhället var troligen att inlemma den stadsmässiga bebyggelsen helt under stadgor som underlättade styrning inte minst av bebyggelsens fortsatta utveckling. Kvarnsveden fick kyrka 1923-24, samtidigt som Norra griftegården anlades, och Hagakyrkan inne i Borlänge uppfördes 1936. Domnarvets municipalsamhälle blev kortvarigt: från och med januari år 1929 delades Stora Tuna landskommun i två kommuner, varav Domnarvets municipalsamhälle övergick till att bli en landskommun med egen administration. Domnarvets landskommun uppgick sedermera tillsammans med Borlänge köping till Borlänge stad 1944. År 1971 uppgick Borlänge stad tillsammans med Stora Tuna landskommun till nuvarande Borlänge kommun.

Vid 1900-talets mitt var all mark runt begravningsplatsen uppodlad. Under rekordåren 1960 till 1975 uppfördes miljonprogramsområden kring byn och griftegården. Idag har all skogs- och åkermark som tidigare omringade griftegården fått stryka på foten till förmån för bostadsbebyggande och Tjärnahe- dens bostadsområde med friliggande villor ligger i direkt anslutning.

Titlar på Norra griftegården

På Norra griftegården är andelen gravvårdar med titlar knuta till områdets industrihistoriska bakgrund mycket hög. Titlar såsom tomasverksarbetare, hyttarbetare, valsmästare, pappersarbetare, martinarbetare och liknande blir mycket tidsbundna och knyter ihop begravningsplatsen med den industrihis- toriska utvecklingen. Tillsammans finns det 150 enskilda titlar på griftegården. 66 av dessa kan kopplas till Domnarvets Jernverk, Kvarnsvedens pappersbruk och Bysjöns sågverk. 8 st kan kopplas till järnvägen medan resterande är kopp- lade till samhället i övrigt. Även de senare kan ha haft anställning inom Berg- slaget, med titlar såsom byggnadsarbetare, kontorister och chaufförer. Titeln pappersarbetare förekommer hela 35 gånger och är den titel som är mest före- kommande på Norra griftegården.

Valsarbetare är, tillsammans med pappersarbetare och järnverksarbetare, den vanligaste yrkestiteln på gravvårdar på Norra griftegården.

Storskifteskarta över byn Tjärna, från 1841. Området där Norra griftegården skall komma att anläggas är beläget uppe i högra hörnet. Karta: Lantmäteriet.

Kyrkogårdshistorik

Berättelsen om Norra griftegården är mycket en berättelse om människorna som befolkade områdena kring Domnarvet och Kvarnsvedens pappersbruk. Möjligheten till arbete på bruken innebar stora befolkningsökningar vid tiden kring sekelskiftet och 1900-talets mitt. Det skulle dröja till 1924 innan en ny begravningsplats med tillhörande kapell stod färdig. Det visade sig vara mycket svårt att få köpa mark till ändamålet. Under 1906 inleddes förhandlingar med Stora Kopparbergs Bergslag om markförvärv men förslagen från församlingen avvisades då markområdena var alltför värdefulla för att kunna avvaras. Församlingen och Bergslaget kom till slut överens om ett markområde och 1922 upprättades köpebrev. Området låg i byn Tjärna och var på ca 11 tunnland och 23 kappland. Arkitekt Sigurd Lewerentz ritade ett förslag till begravningsplats med kapell och klockstapel som godkändes av kyrkostämman 23 oktober 1921. Den nya begravningsplatsen kom att präglas av den nya tidens kyrkogårdsidéer. Lewerentz hade bara några år tidigare ritat en utbyggnad av Stora Tuna kyrkogård och kom att återanvända flera idéer på Norra griftegården. Den nya kyrkogården invigdes 29 maj 1924.

Kyrkogårdar i industrisamhället

Under 1900-talets första hälft förändrades kyrkogårdsidealet, både socialt och

*Fotografi över den nyligen anlagda Norra griftegården, från 1920-talet. Markområdet där begravningsplatsen kom att placeras bestod av åkermark och var mycket flackt. Vägen drogs fram från landsvägen och på fotot syns de nyligen planterade alléträden. På fotot syns också vaktmästarbostaden med tillhörande ekonomibyggnad.
Foto: Stora Tuna pastorat.*

Foto från mitten av 1930-talet. Kvarter C är redan välfyllt och samtliga gravvårdar har planteringar. Träden i kvarterets mitt har ännu inte planterats. Där gångarna möts finns en bassäng, ritad av Sigurd Lewerentz, med flera vattenkannor placerade på kanten.. Flera rader i det allmänna varvet är också använda, med små gravvårdar i mycket täta rader. Kontrasten mot kvarteren i bakgrunden är mycket framträdande med den täta vegetationen i det övre området.. En granhäck omgärdar hela kvarter C. Foto: Stora Tuna pastorat.

estetiskt. Debatten utmynnade i ett nytt tänk kring kyrkogården som arkitektonisk miljö. Genom konstnärligt enhetlig ledning och stilriktning skulle nya och vackrare former skapas i maskinernas tidsålder. Ledord var harmoni, skönhet och lugn. Kyrkogården skulle bli en plats som gav ett jäktat och upprivet sinne lugn och försonlig stämning. Den skulle ge en känsla av frid och vilande allvar, och skänka ro. Inspirationen hämtades ofta från förindustriella begravningsplatser och äldre landsortskyrkogårdar. Det ansågs viktigt att den moderna kyrkogården skulle präglas av horisontell sammanhållning. Gravvårdar i nytillkomna områden skulle därför helst placeras i enhetliga rader mot en fond i form av en mur eller en rygghäck. Rygghäckarna höll samman den horisontella linjen och skapade enhetlighet, samtidigt som de kunde användas för att dela in kyrkogården i harmoniska och lugna rum.

I Lewerentz planer för "Nya kyrkogården" framgår att markområdet skulle behålla så mycket som möjligt av sitt befintlig utseende. Skogsbeståndet inom det som skulle komma att bli kvarter A i norra delen av området bevarades så att "den härskande starka kontrasten mellan detta område och de lägre söder därom belägna partierna bibehålls". Gravstrukturen var i enlighet med det

Fotografi från 1930-talet som visar område C, Pilgrimskapellet och klockstapeln. Granhäcken runt kvarteret planterades 1929 och är fortfarande liten. Även alléträden mellan huvudingången och kapellet är fortfarande små. Oanvända gravplatser är markerade med små skyltar.. Foto: Stora Tuna pastorat.

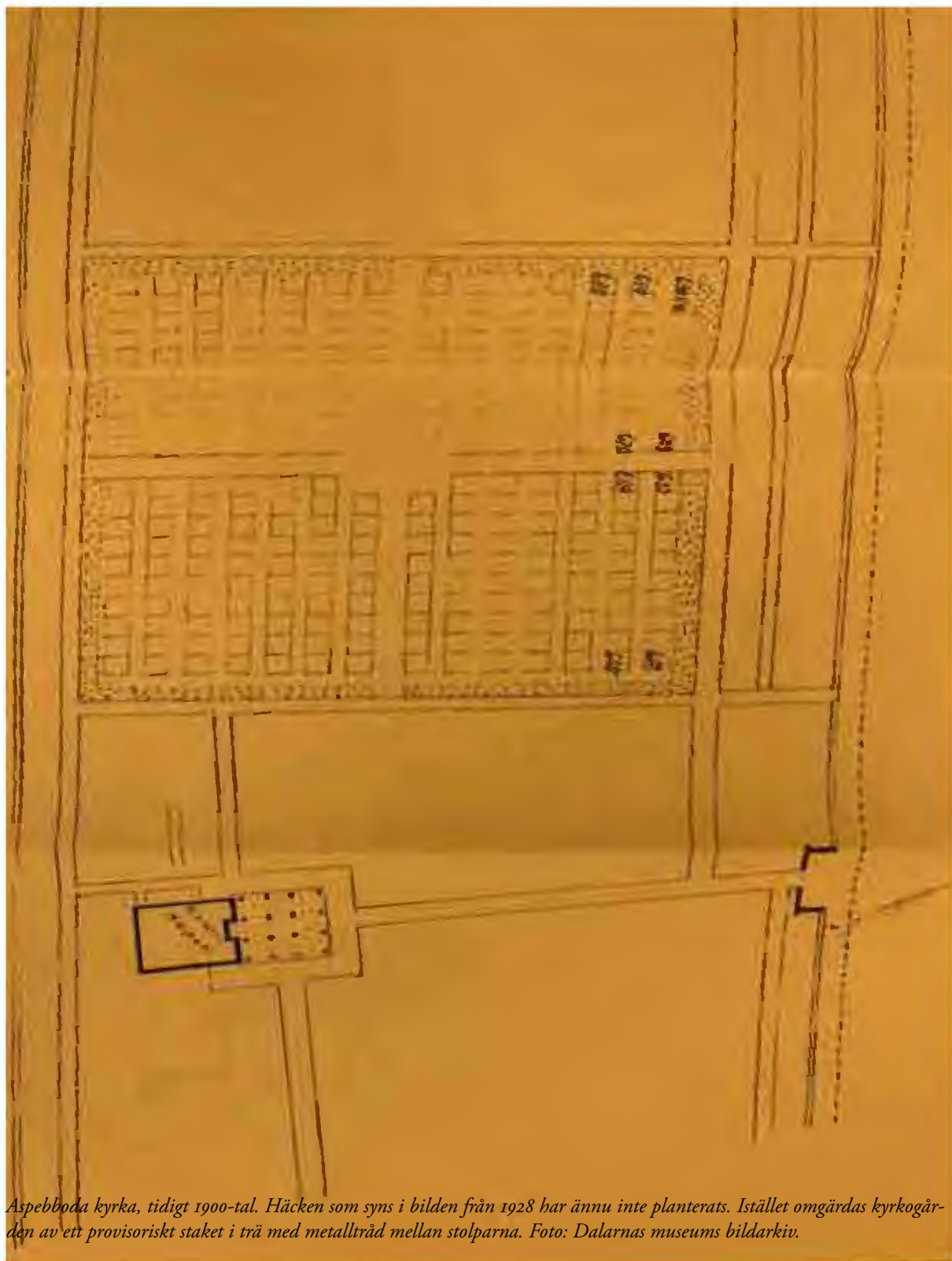

Fotografi taget på samma plats som fotografiet ovan. Granhäcken är ersatt med en oxelhäck, måbärshäckar tillkommit inom kvarter D och träden i allén har vuxit upp till en grön ridå. Gravvårdarna täcker nu hela kvarteret men gravraderna har glesats ur. Planteringar förekommer inte heller lika frekvent. 1920-talets höga smala gravvårdar har ersatts av modernistiska bredlåga gravvårdar.

under 1800-talet införda systemet med köpegravar och allmänna gravar. Tio kvarter i olika storlekar ritades in, åtta större kvarter för köpegravar och två mindre kvarter för allmänna gravar, varav enbart ett kom till användning för ändamålet. I enlighet med tidens nya kyrkogårdsideal var planen att gravvårdarna skulle utformas med största möjliga enhetlighet. Gravfälten nedanför det skogsklädda området, alltså kvarter C till K, planerades som stora öppna gräsytor omgivna av omgärdningshäckar. Gravtyp och monumenthöjd skulle vara samma inom varje gravfält för enhetlighetens skull. För gravar placerade utmed områdets yttermurar skulle gravvården utgöras av en stående sten med en bestämd höjd av 1 meter. För gravar inne på området kunde höjden vara något högre, upp till 1,30 meter. Inom de allmänna gravplatserna skulle gravvårdarna utgöras av järn- eller träkors till en höjd av ca 1 meter. För att tillgodose behovet av bevattning planerades en brunnсанläggning omgiven av mur och bänkar mitt i kvarter A och tre mindre brunnshus sammanbyggda med yttermuren, en vid östra porten och två vid västra porten. Bänkarna ritades också av Lewerentz och var av trä med stöd av gjutjärn. Dessa skulle placeras *"till ett lämpligt antal"* inom varje gravkvarter. Omkring sydöstra delen, kvarter E till K, planerades en dubbel trädkrans men det är oklart om den kom till stånd. Begravningsplatsen omfattade ca 300 köpegravar. Till begravningsplatsen ritade han också ett kapell, Pilgrimskapellet, placerat mitt på området. Kapellet är mycket likt det kapell som Gunnar Asplund ritade till Skogskyrkogården i Stockholm 1919-1920.

Systemet med köpegravar och allmänna gravar skulle komma att avskaffas först under 1960-talet och med det den sista resten av den socialt skiktade kyrkogården. De allmänna gravarna uppläts utan avgift under 40 år. De belades ofta kronologiskt, i samma ordning som människorna gick bort. När gravrätten gick ut efter 40 år började beläggningen oftast om från början. Det kom aldrig att ske inom griftegårdens allmänna varv då området aldrig blev helt fullbelagt. Gravvårdarna var små och oansenliga. Från kyrkogårdsnämndens protokoll från 12 mars 1929 framgår att vaktmästaren fick ta bort *"gamla grafmärken i form av stickor och stakar"* på gravar som ej vårdats inom varvet. Hur dessa stickor och stakar kan ha sett ut är oklart. De bör dock ha varit av mycket tillfällig art. Köpegravar, som även kallades enskilda gravar, uppläts till en privatperson för all framtid mot avgift. Med det allmänt ökade välståndet under kring sekelskiftet 1900 fick fler råd att köpa sig en grav och resa en vård av sten. Inspiration hämtades ur allmänt spridda gravstenskataloger från landets största stenhuggerier. Den lokala tillverkningen fortsatte men anpassades efter de stora stenhuggeriernas utbud. På så sätt minskade de regionala särdragen och kyrkogårdarna blev mer likartade över landet.

I slutet av 1929 upprättades ett förslag till plantering och gravindelning av kvarter C, väster om Pilgrimskapellet. Förslaget ritades av Walfred Andersson. Kvarteret omgärdades av en granhäck och grusade gångar anlades, något som

Aspebboda kyrka, tidigt 1900-tal. Häcken som syns i bilden från 1928 har ännu inte planterats. Istället omgärdas kyrkogården av ett provisoriskt staket i trä med metalltråd mellan stolparna. Foto: Dalarnas museums bildarkiv.

Förslag till plantering och gravindelning för kvarter C, framtaget av Walfred Andersson, 1929. Kartan visar också på gångar inom området till höger, längs med muren, som inte längre finns. Den lades igen 1980-talet.

inte hade ingått i Lewerentz ursprungliga plan för området. Den gravindelning som Andersson föreslog är den som fortfarande används idag. 1930 ritade arkitekt Magnus Dahlander ett förslag till huvudingång och bevattningsbrunn till Norra begravningsplatsen. Dahlander hade erfarenhet av att arbeta vidare på anläggningar ritade av Lewerentz, så också inom församlingen och Stora Tuna kyrkogård.

Begravningsplatsens byggnader

I begravningsplatsens mitt placerades ett gravkapell, Pilgrimskapellet, med ett tungt tak och en förhall med fristående kolonner enligt tidens ideal. Från kapellet till stora ingången på norra sidan ledde en allé och intill ingången placerades en likbod, också ritad av Lewerentz. Boden försågs med elektriskt ljus 1928 och med en utbyggnad innehållande toaletter under 1950-talet. Lewerentz ritade också en klockstapel som placerades i det som idag är södra delen av område D. Den ersattes av en ny redan 1930, mitt för Pilgrimskapellet, ritad av Magnus Dahlander. Vad som var orsaken till bytet av klockstapel är oklart. Enligt vissa ska den första ha varit illa omtyckt men enligt en artikel i Mora Tidning 1930 skulle orsaken vara att klockan i den gamla stapeln satt så lågt att ljudet inte nådde ut ordentligt. När den gamla klockstapeln revs är inte känt, kanske stod de båda klockstaplarna på begravningsplatsen samtidigt under en kort period. Söder om begravningsplatsens yttermur placerades en

Ritningar för ombyggnation av vaktmästarbostaden, med byggnadens originalutformning till vänster och det nya förslaget till höger. I och med ombyggnationen förvandlades 20-talsvillan till en modernistisk byggnad. Källa: Stora Tuna kyrkoarkiv, ULA.

Vaktmästarbostaden vid Norra griftegården. Till huvudhuset hörde en ekonomibyggnad samt en köksträdgård. Byggnaden revs i början av 2000-talet. Foto: Stora Tuna pastorat.

På platsen för vaktmästarbostadens tidigare placering finns idag bara ekonomibyggnaden kvar.

vaktmästarbostad med tillhörande ekonomibyggnad. Omkring huset gick en mur och innanför denna låg en trädgård med nyttoväxter. Byggnaderna ritades av Sigurd Lewerentz i samband med att han ritade själva begravningsplatsen. Huvudbyggnaden innehöll två rum och kök jämte förstuga. Ekonomibyggnaden innehöll tvättstuga, källare, stall, likvagnsbod, klosetter, vedbod och slaskrum. I muren intill bostaden, med tillgång både från begravningsplatsen och från utsidan, placerade han också en bevattningsbrunn i stil med den inne på kyrkogården, för att också kunna fungera för vaktmästarens räkning.

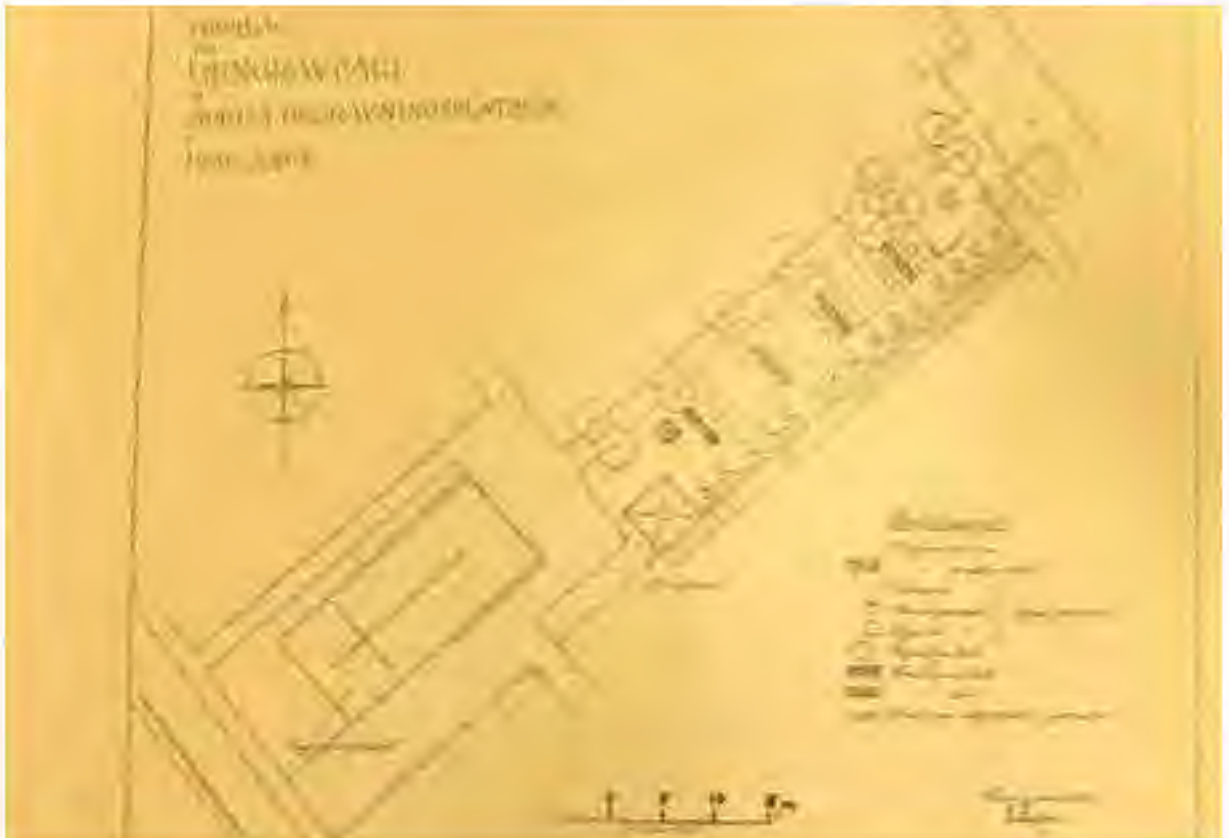
Norra griftegården kallades under 1900-talets första hälft för Stora Tuna nya kyrkogård, Norra begravningsplatsen eller Kyrkogården för norra delen av St. Tuna socken.

Eldbegängelse

I Europa spreds under 1800-talets andra halva idéer om fördelarna med eldbegängelse gentemot kistbegravning. Bakgrunden var främst att hygieniska problem hade uppstått på begravningsplatser i större städer på grund av den snabba urbanisering som skedde. I syfte att skapa opinion bildades särskilda eldbegängelseföreningar. De första föreningarna kom 1874 och Sveriges första grundades 1882, till en början under namnet Svenska likbränningsföreningen (i dag Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund). Eldbegängelseföreningarna ivrade för byggnationen av krematorier, vilket ledde till att Sveriges första försökskrematorium byggdes 1887 i Hagalund. Fram till och med 1930 byggdes bara fem krematorier i Sverige, men sedan ökade takten och hela arton stycken byggdes bara under 1930-talet. Plats reserverades för en krematoriebyggnad på Stora Tuna kyrkogård men någon sådan kom aldrig att byggas. I februari 1932 beslöt sig församlingen för att undersöka möjligheterna att anlägga urnlundar på sina kyrkogårdar. Det skulle dock dröja tio år innan den första urnlunden kunde invigas på Norra griftegården. Den ritades av stadsarkitekt Erik Lundgren 1944 och hade en långsmal form placerad över kvarter I och K. Om det redan fanns gravsatta i dessa kvarter är inte känt. Idag finns Lundbergs ursprungliga utformning inte längre kvar utöver funktionen och områdets långsmala form. År 1955 uppfördes en krematoriebyggnad på Norra griftegården, också ritat av Erik Lundgren. Byggnaden uppfördes i tegel, innehöll ytterligare ett kapell, och byggdes ihop med det befintliga Pilgrimskapellet. Det nytilkomna kapellet utformades som en högre cirkelrund byggnad med flackt lutande tak och med huvudingången liggande i den centralaxel som sträcker sig från begravningsplatsens södra huvudentré upp till kapellet. De båda kapellen sammanbands med en rektangulär byggnadskropp. Ritningarna till planteringen kring krematoriet gjordes av trädgårdsarkitekt Gösta Reuterswärd. Vägen utmed östra muren breddades för att underlätta för trafiken till och från krematoriet. Det bör också vara i anslutning till förändringarna under 1950-talet som öppningen i muren på södra sidan och

Ritning av det nya krematoriet med tillhörande kapell, ritat av Erik Lundgren och uppfört 1955. Källa: Stora Tuna kyrkoarkiv, ULA.

Originalritning över urnlund på Norra griftegården, ritad av Erik Lundgren 1944. Urnlunden placerades över kvarter I och K. Källa: Stora Tuna kyrkoarkiv, ULA.

bilvägen in över kvarter K och I tillkom. I samband med åtgärderna byggdes också vaktmästarbostaden om. Ombyggnaden ritades av Anders Lindqvist. Krematoriet på Norra griftegården används inte längre. Sedan 1999 använder sig Stora Tuna församling av krematoriet i Falun.

Uppprepningens estetik och efterkrigstidens gravstenar

Under 1950- och 1960-talen förändrades samhället i rask takt. Storskalighet och rationalitet präglade det moderna samhället, och så även kyrkogårdarna. Resultatet blev ofta standardiserade och upprepande miljöer i lättskötta material som betecknades som underhållsfria. Tidens arkitekter önskade en avskalad och uppriktig arkitektur där helheten var viktigare än enskilda beståndsdelar. De bredlåga gravstenar som blev populära under 1900-talets första hälft blev mer eller mindre helt dominerande bland nya gravvårdar under efterkrigstiden. Inom områden som tillkom mellan 1945 och 1980 är det vanligt att gravvårdarna är placerade på långsträckta, raka rader eller längs en sammanhållande rygghäck. Det är i sammanhanget viktigt att påpeka att även om många av dessa gravvårdar har en likartad storlek och form, finns också mycket som gör stenarna unika. Liksom det finns en enformighet i storskaligheten finns en mångfald i huggningstekniker, stensorter från när och fjärran, bildkonstmotiv, speciella typsnitt och inskriptioner. Norra griftegården är starkt färgad av modernismens kyrkogårdsideal med långa gravrader med vårdar i sammanhållen höjdlinje och omgärningshäckar/rygghäckar. Den större delen av gravvårdarna härrör från 1950-70-talet men vårdar från 1920-30-talet förekommer.

Från kyrkorådsprotokoll från 1900-talets mitt framgår att det fanns bestämmelser för hur inskriptionerna på vårdarna skulle vara utformade och vad de skulle innehålla för information. Fri gravskötsel tillämpades från 1 januari 1954. Beslutet fattades efter att det vid inspektioner framgick att flertalet gravar på respektive kyrkogård varit ovårdade. Kyrkogårdsföreståndaren granskade och godkände ritningar till samtliga av de gravvårdar som placerades på församlingens kyrkogårdar. Under perioden 20 september 1948 till 17 september 1949 granskades och godkändes ritningar till 35 gravvårdar för Norra griftegården.

Bevarat uttryck

Griftegårdens mest genomgripande förändring var bygget av krematoriet med tillhörande kapell och därtill hörande urngravsområde inom kvarter H, I och K. Begravningsplatsens övriga områden har kvar sitt uttryck från 1920-talet. Inom dessa är det istället mindre förändringar och allmänt underhåll, som präglar arbetet på griftegården. Ett nytt allmänt varv anlades inom kvarter A 1960, där de flesta av gravvårdarna utformades likadant, i form av små nättä järnkors utan namnbrickor. Parkeringarna vid respektive entré utvidgades

Flygfoto som visar Norra griftegården från 1960. Griftegården har samma utformning som idag förutom utbyggnadsetapperna från 1985 och 1993. Ekonomigården sydväst om griftegården är ännu inte byggd. Huvudvägen leder fortfarande in via allén från sydöst och vaktmästarbostaden finns kvar. Framför bostaden finns en grusad plan som förklarar vinkelformen på muren. De stora familjegravarna längs med norra kanten inom kvarter C har fortfarande krav sitt omgivande gångsystem, vilket skulle komma att försvinna 1967. Foto: Lantmäteriet.

efter ansökan till Borlänge stad i början av 1960-talet. 1962 beslutade kyrkogårdsnämnden att alla urngravar på Norra griftegården skulle förses med växter och 1963 togs brunnen inom kvarter A bort, vilken var ritad av Lewerentz i samband med att begravningsplatsen kom till. Den granhäck som planterats kring område C 1929 togs bort 1964 på grund av ålder. Tiden för upplåtelse av allmängravar ändrades 1964, från 40 år till 50 år, detsamma som gällde för de avgiftsbelagda köpegravarna. Gamla kors inom de allmänna områdena restaurerades och återplacerades 1965 då "*de av ålder blivit ganska medfarna*". Gångarna asfalterades för första gången 1966. Den första etappen fokuserade på området kring krematoriet och vägen från grinden i skogspartiet i kvarter A. Resterande gångar asfalterades året efter. De större gravarna hade tidigare varit omringade av gångar, något som framgår på flygbilder tagna under 1960-talet men dessa lades igen med jord och gräsbesåddes under 1967.

Första gången som Norra griftegården förekommer i kartmaterialet är på den ekonomiska kartan från 1968. Kyrkogården kallas där för Norra kyrkogården. Församlingen verkar själva ha börjat använda namnet Norra griftegården under 1950-talet. I slutet av 1970-talet fanns endast 100 tillgängliga kistgravar och 300 tillgängliga urngravar kvar inom griftegårdens område. En minneslund planerades och marken väster om kyrkogården hade undantagits i den nyligen framtagna stadsplanen för utvidgning av befintlig kyrkogård. Omläggning av kistgravarna inom kvarter A påbörjades under också under 1970.

De största förändringar som skett inom den ursprungliga planformen var anläggandet av en urnlund 1944 och anläggningen av minneslundan. Den stod färdig 1980 och ritades av arkitekt Fredrik Buchholz. Den placeras inom kvarter A, med utsikt över det låglänta området nedanför. En damm utgjorde anläggningens mittpunkt och en liten bäck, från 2002, ledde vattnet nedför slänten. I övrigt är Norra griftegårdens planform mycket välbevarad och den ursprungliga arkitektens stora drag fortfarande tydliga.

Den första utvidgningen

Den första utvidgningen av griftegården skedde 1985. Förslaget upprättades av arkitekt Nils Örnefeldt. Det nya området omfattade ett område för kistgravar, ca 390 stycken, och ett område för urngravar, ca 370 stycken. Kistgravsraden skiljs åt av snöbärsbuskar och i urngravsområdet har rosenspirea, brudspirea och gullkornell planterats på ett fritt och obundet sätt. Området kantas av rönn, björk, paradisäpple och rödblåg hägg.

Norr om den nya utvidgningen uppfördes 1975 en ekonomi- och personalbyggnad. Anläggningen har ett avskilt läge men ändå lättillgängligt för griftegårdens personal.

Den muslimska gravplatsen

1993 anlades en muslimsk gravplats på Norra griftegården. Kvarteret anlades med hjälp av Västerås stift och innehåller 150 gravplatser. Utformningen följer riktlinjerna för en muslimsk gravplats, skild från övriga kvarter och med riktning om 148 SÖ, i riktning mot Mecka.

Dagens moderna kyrkogård

På senare tid har det allmänna gravskicket mer och mer gått från kistgravar med full gravrätt till olika former av askbegravning, anonym eller ej, med svagare gravrätt. Det går att spekulera i förklaringar till varför, men en som brukar lyftas fram är att befolkningen i dag är mer rörlig än i äldre tider och därför inte lika benägna att vilja ha beständiga gravmonument i hemsocknen som de efterlevande måste underhålla. För att möta dessa behov är det vanligt att kyrkogårdar och begravningsplatser i dag anlägger minneslundar utan namngivna gravplatser eller askgravplatser som erbjuder enkla men namngivna gravplatser. Det anonyma gravskicket vid minneslundar kom snart att i stort ersättas av askgravplatserna då många önskar namngivna gravplatser. Idag omfattar Norra griftegården kistgravplatser, urngravar, minneslund, askgravplats, askgravlund, kistgravlund och ett muslimskt område.

Det muslimska området anlades 1993. Inom området står alla gravvårdar placerade i riktning mot Mecka.

Norra griftegården
Skala 1:1100 utskriven i A3 format
Datum 2023-06-16

Allé som leder från östra ingången fram till kapellplatsen.

Från mörker till ljus. Ovanför slänten tar karaktären av skogskyrkogård vid och nedanför finns de stora öppna gravgårdarna.

KARAKTÄR OCH VÄRDE

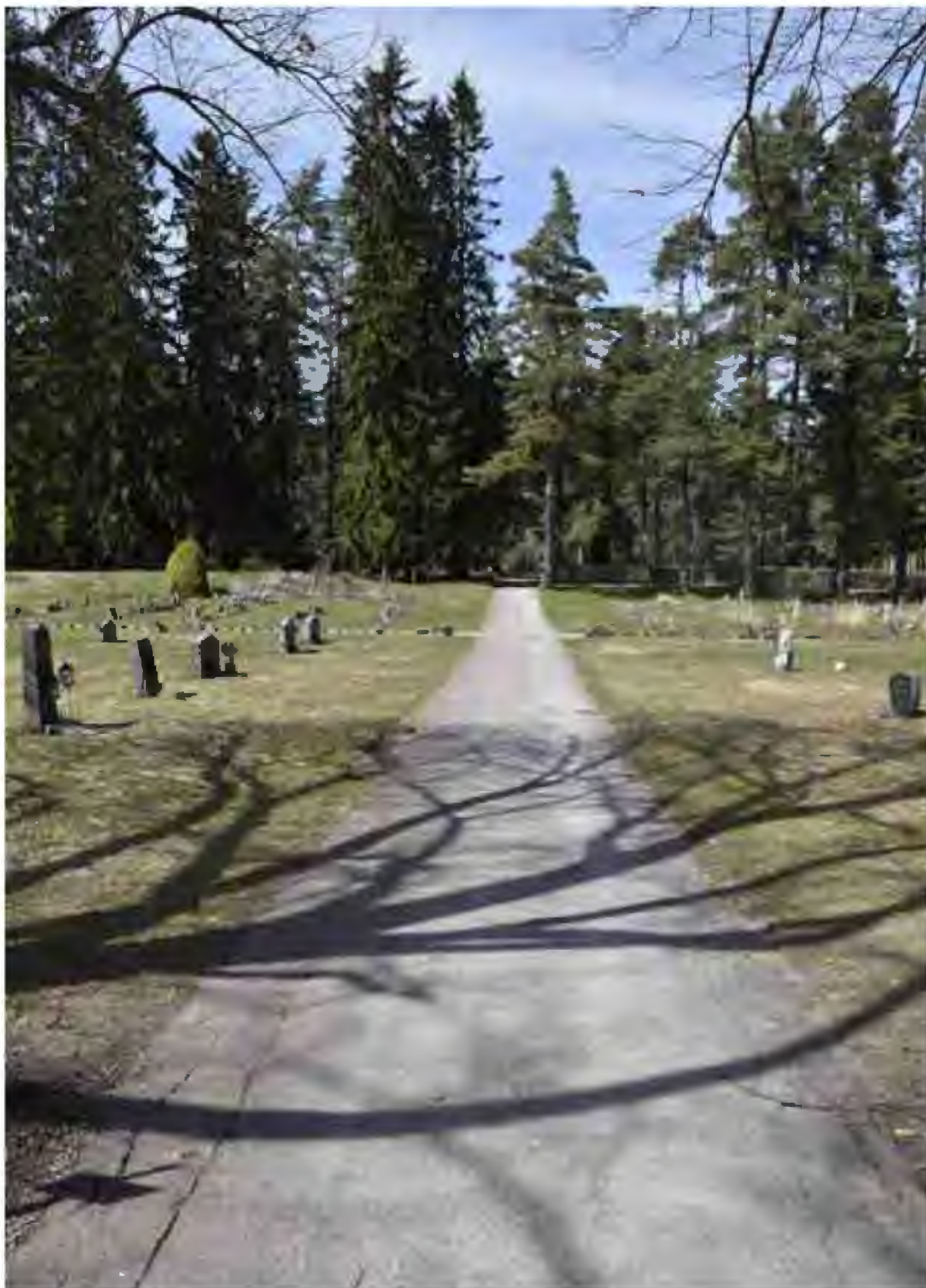
Norra griftegårdens karaktär bärs i huvudsak upp av:

- områdets industrihistoriska bakgrund som speglas i ett stort antal gravvårdar med titlar och den så kallade olycksraden med tydlig koppling till bruket.
- gravvårdar från 1940-60-talen med sammanhållen höjdlinje.
- systemet med köpegravar och allmänt varv inom avskilda gravkvarter.
- bevarad planform från 1920-talet.

Merparten av utpekade gravvårdar på Norra griftegården representerar områdets industrihistoriska bakgrund med ett mycket stort antal gravvårdar. De med titlar kopplade till bruken har samtliga tillskrivits mycket högt kulturhistoriskt värde. Gravvårdar tillkomna före 1934 räknas som tidiga och har tillskrivits mycket högt kulturhistoriskt värde. Utpekade är också gravvårdar som representerar allmänna varv och välbevarade områden från 1940-60-talet och 1970-talet.

Värdefulla element och strukturer på kyrkogården

- Planform från 1924.
- Omgärdande mur från 1924.
- Norra entrépartiet, ritat av Magnus Dahlander 1930.
- Kontrasten mellan det mörka skogsbevuxna området inom kvarter A och de ljusare områdena inom kvarter B.
- Systemet med köpegravar och allmänna varv inom uppdelade kvarter.
- Öppna gräsytor utan rygghäckar.
- Alléer från norra och östra ingångarna fram till kapellen.
- Ursprungliga öppningar i muren.
- Bevarad bebyggelse från 1924.
- Gravvårdar med titlar kopplade till områdets industrihistoriska bakgrund.
- Gravvårdar från 1920-talet, som räknas som tidiga.

Gångväg, tillkommen 1929, som går genom ett kvarter med köpegravar upp emot ett kvarter med allmännt varv. Systemet kom till redan under 1800-talets mitt och har använts på Norra griftegården fram till 1960-talet.

Huvudentrén, ritad av Magnus Dahlander 1930, med sitt kraftiga murparti accentuerat av grova grindstolpar.

Inom kvarter E har 95 % av alla gravvårdar titlar kopplade till bygdens industrihistoriska bakgrund. Här vilar masmästare, pappersarbetare och förmän bredvid varandra. Samtliga av dessa har tillskrivits mycket höga kulturhistoriska värden.

KVARTER A

Anläggande och utveckling

Kvarter A etablerades i samband med griftegårdens anläggning 1924 och utgör hela kyrkogårdens norra område. Kvarteret ligger med en höjdskillnad mot resten av kyrkogården, vilket också markeras med ett bevarat trädbestånd. Det bevarade trädbeståndet var en del av den ursprungliga planen för området. Området omlades 1979 men har fortfarande ett fåtal gravvårdar bevarade från 1920-talet.

Gravtyper

Kistgravar och urngravar för allmänt och enskilt bruk. Här finns också en minneslund.

Gravkvarter och vegetation

Rätvinkliga gravrader i nord-sydlig och sydväst-nordöstlig riktning utmed ett rätvinkligt gångsystem. I områdets ytterkanter följer gravraderna murens sträckning. Tall och gran dominerar området. Vid minneslundan finns en planterad rad med tujor. Låga rygghäckar enligt den estetik som var vanlig under 1950-talet delar upp urngravsområdet inom områdets norra del. Eftersom området är buvuxet med tall och gran utgörs markvegetationen delvis av mossa och barr.

Gravvårdar

Kistgravsområdet karaktäriseras av bredlåga gravvårdar av sten. Inom urngravsområdet förekommer både liggande hällar och mindre högsmla gravvårdar, samtliga av sten. Inom det allmänna varvet är gravvårdarna likadana och utgörs av små järnkors och mindre liggande hällar.

Karaktär

Kvarteret har en tydlig karaktär av skogskyrkogård och är till stor del bevarat utifrån Lewerentz ursprungliga plan för området. Uppvuxen vegetation gör området tätt och lummigt. Kvarter A och B tillsammans visar på en viktig faktor inom 1920-talets kyrkogårdsarkitektur med kontrasterna mellan ljus och skugga. Området är omlagt under 1970-talet men gravvårdar från hela 1900-talet förekommer vilket visar på en kontinuitet i användningen av griftegårdens norra del. Rygghäckarna är tillkomna vid 1900-talets mitt och bidrar till den lummiga karaktären.

Bevarade element i områdets fysiska struktur

- Rygghäckar.
- Rätvinkligt gångnät.
- Områdets naturliga växtlighet med uppvuxna barrträd.
- Ett fåtal bevarade sandgravar med bevarad sandbädd och/eller bevarad stenram (hel eller del).
- Kontrasten mellan det mörka skogsbevuxna området inom kvarter A och de ljusare områdena inom kvarter B.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Gravvårdar med titlar knutna till områdets industrihistoriska bakgrund har tillskrivits mycket högt kulturhistoriskt värde.

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskaraktär

- Enklare gravvårdar i allmänna varv speglar ett socialt differentierat samhälle med tillhörande gravskick.

Köpegravar inom öppna gravgårdar på ena sidan rygghäckarna.

Och på andra sidan ett urngravsområde från 1970-talet.

KVARTER B

Anläggande och utveckling

Kvarter B etablerades i samband med griftegårdens anläggning 1924 och har sitt ursprungliga gravsystem med allmängravar bevarat i sin helhet. Området är uppdelat i två separata områden med en av huvudgångarna som skiljelinje mellan områdena. Perennrabatter planterade utmed samtliga gravrader under 1960-talet. Inom kvarteret förekommer gravvårdar från hela 1900-talet, kontinuerligt upptagna. Gravsättning påbörjades på den norra sidan.

Gravtyper

Kistgravar för allmänt bruk.

Gravkvarter och vegetation

17 stycken raka enkla gravrader i nord-sydlig riktning. Rätvinkligt asfalterat gångsystem. Längs med varje gravrad finns en gemensam, rektangulär rabatt, med flera arter av perenna och ettåriga växter.

Gravvårdar

Små, tätt placerade, gravvårdar av framförallt sten. Här finns också flera gravkors av järn som skulle kunna vara tillverkade av sekunda från Domnarvets Jernverk.

Karaktär

Kvarter A och B tillsammans visar på en viktig faktor inom 1920-talets kyrkogårdsarkitektur med kontrasterna mellan ljus och skugga. Växtligheten inom kvarter A står som en mörk fond för kvarteret. Området har också varvskaraktären bevarad, även om perennplanteringarna har förändrat uttrycket i grunden. Gravvårdar från hela första halvan av 1900-talet finns bevarade. Gravraderna har fortfarande flertalet vårdar bevarade. Det vanliga inom allmänna varv var att beläggningen började om efter 40 år. Det kom aldrig att bli aktuellt på Norra griftegården då området aldrig blev helt fullbelagt. Det betyder att det finns en orörd kontinuitet av allmänna gravar på Norra griftegården, från 1924 till omkring 1960.

Bevarade element i områdets fysiska struktur

- Rätvinkligt gångnät.
- Raka täta gravrader.
- Kontrasten mellan det mörka skogsbevuxna området inom kvarter A och de ljusare områdena inom kvarter B.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Gravvårdar med titlar och/eller material knutna till områdets industrihistoriska bakgrund har tillskrivits mycket högt kulturhistoriskt värde.

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskaraktär

- Enklare gravvårdar i allmänna varv speglar ett socialt differentierat samhälle med tillhörande gravskick.
- Små oansenliga eller hemtillverkade gravvårdar.
- Gravvårdar bevarade från hela första halvan av 1900-talet.

Ett välbevarat område med allmänna gravvårdar i täta rader som speglar ett socialt differentierat samhälle med tillhörande gravskick.

Gravvårdarna inom det allmänna varvet är små och oansenliga, vissa av en storlek som gör att de nästan försvinner ner i grönskan.

Inom kvarteret finns flera gravvårdar som skulle kunna vara tillverkade av material från Domnarvets jernverk och dessa har samtliga tillskrivits ett mycket högt kulturhistoriskt värde. De är samtliga också av hög ålder.

KVARTER C

Anläggande och utveckling

Kvarter C ligger norr om kapellbyggnaden och etablerades i samband med griftegårdens anläggning 1924. Kvarteret är rektangulärt och omfattar hela griftegårdens bredd. Gravindelning och gångsystem tillkom 1929 men området började användas redan 1924. Gravvårdarna inom kvarteret är i huvudsak från perioden mellan 1930 och 1950 och området som helhet är utglesat. Området är idag uppdelat i fyra lika stora kvarter avskilda med gångar. Från 1929 omgärdades kvarteren av en granhäck som nu är ersatt med en oxelhäck.

Gravtyper

Inom kvarteret finns bara familjegravplatser för kistbegravningar, vissa med kompletterande urngravar inom samma gravplats.

Gravkvarter och vegetation

Fyra kvadratiska gravgårdar uppdelade med ett rätvinkligt asfalterat gångsystem. Utanför gångsystemet finns en yttre omslutande gravrad som följer områdets kanter. De fyra kvarteren omgärdas en oxelhäck. Där gångarna möts står fyra lindar. En låg måbärshäck omringar träden och en skötselstation.

Gravvårdar

Samtliga gravvårdar är av sten, utom ett som är i metall, och placerade i gravrader i nordvästlig-sydöstlig riktning. Gravvårdarna varierar något i form, höjd och dekor. Bredlåg utformning dominerar men här finns också ett fåtal höga smala gravvårdar från 1920-talet.

Karaktär

Kvarter C har en modernistisk prägel, främst beroende på de bredlåga gravvårdarna. Men de stora öppna gravgårdarna med omgärningshäckar och gångsystem är bevarade från 1929. Området domineras av sina stora öppna gräsmattor och raka gravrader. Gravvårdar i sammanhållen höjdlinje på södra sidan om gångvägen, några ersatta under senare tid. Flertalet från 1940-1980-tal. Mer spretigt på norra sidan om vägen, fler med individuell utformning.

Bevara element i områdets fysiska struktur

- Rätvinkligt gångnät.
- Öppna gravgårdar med omgärningshäck.
- Lindar i områdets mit.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Gravvårdar med titlar och knutna till områdets industrihistoriska bakgrund har tillskrivits mycket högt kulturhistoriskt värde.

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskarakär

- Gravvårdar tillkomna under de första tio åren efter griftegårdens tillkomst räknas som tidiga och har tillskrivits mycket höga kulturhistoriska värden.

Där gångvägarna möts står fyra lindar. Gångvägarna anlades 1929.

Öppna gravgårdar med omgärningshäck är typiskt för 1920-talets kyrkogårdsarkitektur. Häcken utgjordes tidigare av gran men är nu ersatt av oxel.

inom kvarteret förekommer också rester efter tidigare sandgravar, där enbart gravramarna återstår.

KVARTER D

Anläggande och utveckling

Kvarter D var med i den ursprungliga planen för griftegården från 1924 men huvuddelen av området började inte brukas förrän 1961. De första gravvårdarna anlades i den norra delen av kvarteret. Huvuddelen av kvarter D delas av en gångväg anlagd 1929. Gravplatserna på södra sidan av vägen började inte användas förrän 1978 efter att norra sidan var fylld. Området planerades för familjegravar enligt samma utformning som inom kvarter C men kom aldrig att brukas för ändamålet. Istället planterades rygghäckar i form av mindre gårdar och området kom att brukas för urngravar från och med 1961. Inom varje gård rymdes mellan 4-6 gravplatser. Huvudingången och allén fram till Pilgrimskapellet ritades av Magnus Dahlander 1930. Intill muren står en likbod ritad av Sigurd Lewerentz i samband med att griftegården anlades. Längs med huvudingången mellan norra ingången och Pilgrimskapellet finns ett mindre område anlagt redan 1947. Även det kom att användas för urngravar.

Gravtyper

Området planerades för kistgravar men kom att användas för urngravar, vilket fortfarande är den enda gravtypen.

Gravkvarter och vegetation

Omgärdnings-/rygghäckar är planterade i rumsliga fyrkanter och gravplatserna placerade inom respektive fyrkant. På norra sidan om gångvägen ligger planteringarna i nordöstlig-sydvästlig riktning medan de på södra sidan är planterade i nordvästlig-sydöstlig riktning. Häckarna består av måbär och marken är grästäckt. Längs med huvudingången från entrén till kapellet står en allé av lindar.

Gravvårdar

Gravvårdarna är samtliga i sten, med en låg högsmlal form. Gravvårdar från 1958 och fram till idag. Inom området från 1947 förekommer också liggande hällar. Samtliga gravvårdar är lägre än omgärdningshäckarna. Gravvårdar från 1947 och fram till idag.

Karaktär

Området har en tydligt modernistisk karaktär med sina omgärdningshäckar och små högsmala gravvårdar. Norra griftegården var tidiga med urnområden med en genomtänkt gestaltning vilket speglar den ökande acceptansen för det nya gravskicket med eldbegängelse. Området tillkom också i anslutning till att griftegården började använda sitt nybyggda krematorium.

Bevarade element i områdets fysiska struktur

- Rygghäckar planterade i rumslig form.
- Gräsmattor.
- Alléträd längs med huvudgången.
- Likformiga gravvårdar.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Gravvårdar med titlar knutna till områdets industrihistoriska bakgrund har tillskrivits mycket högt kulturhistoriskt värde.

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskarakter

- Gravvårdar inom gravrummen längs med den nordvästra sidan är utpekade som representanter för tillkomsten av kvarter D och sin tidsperiod.

Omgärtningshäckarna är planterade i en rumsskapande form och varje gravrum omfattar mellan 4-6 gravplatser. Gravvårdarna är låga och försvinner bakom häckarna.

Öppna gravgårdar omgivna av ett fåtal rygghäckar inom området från 1949.

Området söder om huvudgången anlades 1947 och saknar rygghäckar.

KVARTER E

Anläggande och utveckling

Kvarter E etablerades i samband med griftegårdens anläggning 1924 men började inte brukas förrän under 1940-talet. Kvarteret är rektangulärt och ligger i anslutning till kapellbyggnaden, med kortsidan mot huvudgången från södra ingången. Gravvårdarna inom kvarteret är i huvudsak från 1940-talet men ett fåtal platser är omlagda under 1990-2000-talet. Området i stort är mycket välbevarat.

Gravtyper

Inom kvarteret finns bara familjegravplatser för kistbegravningar.

Gravkvarter och vegetation

Kvarteret omfattar fem gravrader i nordöstlig-sydvästlig riktning. Utanför en hög omgivande granhäck går ännu en gravrad utmed gångvägen mellan kvarteret och kvarter F och två rader på ömse sidor om den gångväg som går längs med nordöstra muren. Häcken består både av gran och idegran. Inom gravgården saknas häckar helt och består enbart av öppen gräsyta. Längs med gångvägen mellan kvarter E, F och G och I och K växer en allé med 28 parklindor. Ytterligare en lind är placerad i områdets norra hörn. I det norra hörnet omringar också ett antal tujor omkring en skötselstation och en muromgärdad plantering. Mur, plantering och intilliggande trappa är samtliga en del av gestaltningen av norra ingången som ritades av Edvard Dahlbäck 1930.

Gravvårdar

Bredlåga gravvårdar i sammanhållen höjdlinje. Mycket vanligt återkommande är gravvårdar med dubbla klot. Antalet gravvårdarna inom kvarteret med titel är mycket hög, hela 74 av 108 vårdar är försedda med titel. Flertalet av dessa är kopplade till områdets industrihistoriska bakgrund och har därför tillskrivits mycket höga kulturhistoriska värden. Det förekommer också gravvårdar utan titel men med Kvarnsveden, Bergslagsbyn, Domnarvet o.s.v. som bostadsorter, vilket också indikerar en koppling till industrin. Gravvårdsbeståndet inom kvarteret är mycket enhetligt.

Karaktär

Gravgården med sina omgärningshäckar som ger en rumslig känsla är typiska för 1920-talets kyrkogårdsarkitektur. Gravvårdsbeståndet är dock samtliga enligt ett modernistiskt system med bredlåga vårdar med sammanhållen höjdlinje och ett mycket stort antal stenar med titlar.

Bevarade element i områdets fysiska struktur

- Omgärdningshäckar av gran.
- Gravgårdens gräsmatta.
- Bredlåga gravvårdar med sammanhållen höjdlinje.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Gravvårdar med titlar knutna till områdets industrihistoriska bakgrund har tillskrivits mycket högt kulturhistoriskt värde.

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskaraktär

- Samtliga gravvårdar inom kvarteret från 1940-50-talet är utpekade för att representera den modernistiska områdeskaraktären, med bredlåga gravvårdar med sammanhållen höjdlinje.

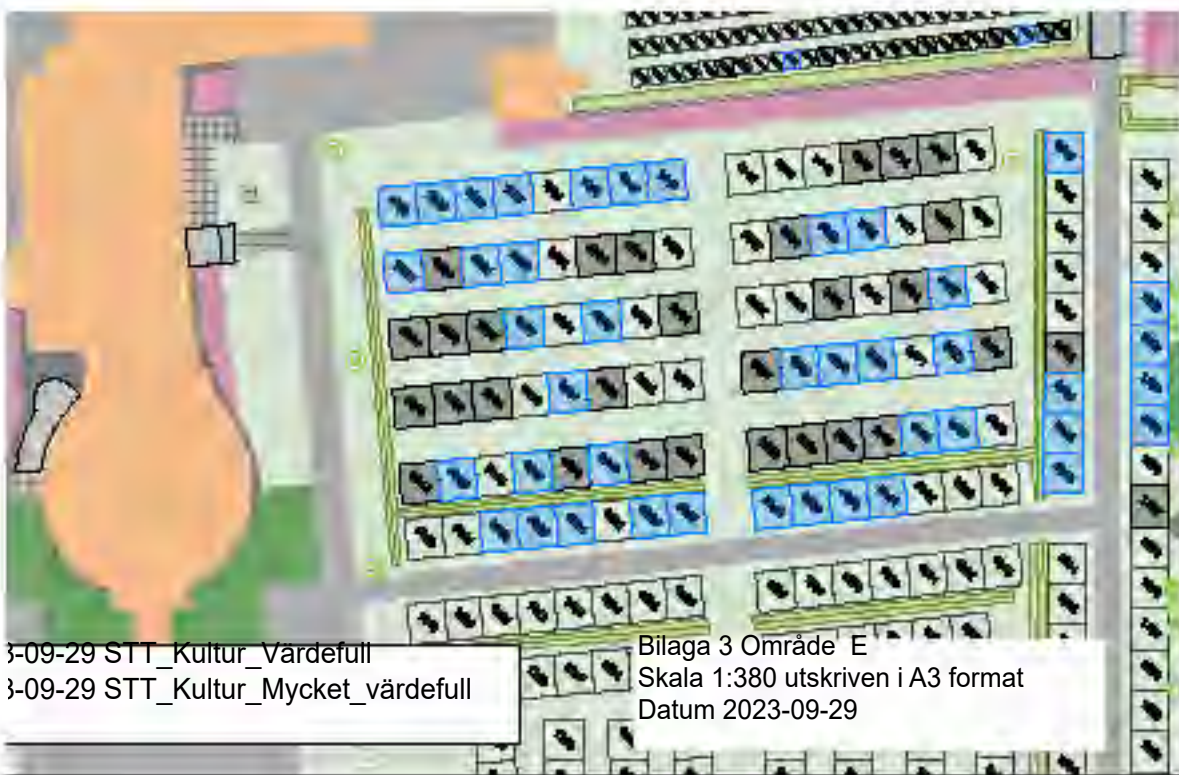
Gräselaggd öppen gravgård omgiven av mur och granhäck. Muren ingick i gestaltningen för norra entrén som ritades av Dahlbäck 1930.

Andelen gravvårdar med dubbla klot är mycket vanlig inom kvarter E.

Typisk gravvård från kvarter E, från 1944, med dubbla klot och titel kopplad till områdets industrihistoriska bakgrund. Träarbetarna var anställda vid Bysjöns sågverk.

KVARTER F

Anläggande och utveckling

Kvarter F etablerades i samband med griftegårdens anläggning 1924 men började inte brukas förrän under 1940-talet. Kvarteret är rektangulärt och ligger inom griftegårdens södra del.

Gravtyper

Inom kvarteret finns bara familjegravplatser för kistbegravningar.

Gravkvarter och vegetation

Kvarteret omfattar sju gravrader i nordvästlig, sydöstlig riktning. Kring områdets ytterkanter, utanför granhäcken och utmed gångvägen på nordöstra sidan löper ytterligare gravrader. Inom gravgården saknas häckar helt och består enbart av öppen gräsyta. Längs med gångvägen mellan kvarter E, F och G och I och K växer en allé med 28 parklindar. Vid muren på nordöstra sidan växer en oxel och en rhododendron. Inom gravgården står också två lindar, en i respektive hörn på nordöstra sidan. Kvarteret omgärdas av en hög granhäck.

Gravvårdar

Bredlåga gravvårdar av sten i sammanhållen höjdlinje. Vanligt återkommande är gravvårdar med dubbla klot. Antalet gravvårdar inom kvarteret med titel är mycket hög, 156 av 208 gravvårdar är försedda med titel. Det förekommer också gravvårdar utan titel men med Kvarnsveden, Bergslagsbyn, Domnarvet o.s.v. som bostadsorter, vilket indikerar en koppling till industrin. Gravvårdarna inom kvarteret är i huvudsak från 1940-50-talet.

Karaktär

Gravgården med sina omgärningshäckar som ger en rumslig känsla är typiska för 1920-talets kyrkogårdsarkitektur. Gravvårdsbeståndet är dock samtliga enligt ett modernistiskt system med bredlåga vårdar med sammanhållen höjdlinje och ett mycket högt antal stenar med titlar.

Bevarade element i områdets fysiska struktur

- Omgärdningshäckar av gran.
- Gravgårdens gräsmatta.
- Bredlåga gravvårdar med sammanhållen höjdlinje.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Gravvårdar med titlar och lokala ortsnamn knutna till områdets industrihistoriska bakgrund har tillskrivits mycket högt kulturhistoriskt värde.

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskaraktär

- Samtliga gravvårdar inom kvarteret från 1940-50-talet är utpekade för att representera den modernistiska områdeskaraktären, med bredlåga gravvårdar med sammanhållen höjdlinje.

Gräselaggd öppen gravgård omgiven av en hög granhäck. Raka gravrader med sammanhållen höjdlinje blev vanligt under modernismen.

Typisk gravvård från kvarter E, från 1949, bredlåg och med titel, järnverksarbetare ovan och pappersbruksarbetare nedan, kopplad till områdets industrianvändningshistoriska bakgrund. Pappersarbetare är den vanligaste titeln på Norra grifteården, med hela 35 gravvårdar sammanlagt med den titeln. Järnverksarbetare var den tredje vanligaste titeln, med 13 gravvårdar.

Skala 1:380 utskriven i A3 format
Datum 2023-10-02

KVARTER G

Anläggande och utveckling

Kvarter G etablerades i samband med griftegårdens anläggning 1924 men började inte brukas förrän under 1940-talet. Kvarteret är rektangulärt och ligger inom griftegårdens södra del. Gravvårdarna inom kvarteret är i huvudsak från 1940-50-talet. Kvarteret är något urglesat och omlagt under 1990-2000-talet.

Gravtyper

Inom kvarteret finns bara familjegravplatser för kistbegravningar, vissa med kompletterande urngravar inom samma plats.

Gravkvarter och vegetation

Kvarteret omfattar fem gravrader i nordöstlig-sydvästlig riktning. Kring områdets ytterkanter, utanför granhäcken och utmed gångvägen på nordöstra sidan löper ytterligare gravrader. Gravgården består av en gräsyta och gravvårdarna inom gravgården står med en hög oxelhäck som fond. Rygghäckar var vanliga under 1940-50-talet men det är okänt när häcken planterades. Längs med gångvägen mellan kvarter E, F och G och I och K växer en allé med 28 parklindar. Kvarteret omgärdas av en hög granhäck.

Gravvårdar

Bredlåga gravvårdar av i sammanhållen höjdlinje. Ett högt antal gravvårdar har finska och slaviska namn, något som kopplar dem till arbetskraftsinvandringen till industrin under 1950-talet.

Karaktär

Kvarteret har tack vare sina höga häckar en rumslig, mycket lummig, karaktär. Gravraderna är relativt urglesade och beståndet består av vårdar från mitten av 1900-talet och framåt. Kvarteret är inte särskilt välbevarat.

Bevarade element i områdets fysiska struktur

- Omgärdningshäckar av gran.
- Gravgårdens gräsmatta.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Gravvårdar med titlar knutna till områdets industrihistoriska bakgrund har tillskrivits mycket högt kulturhistoriskt värde.

Gräselagd gravgård med höga rygghäckar. Rygghäckar tillkom på kyrkogårdarna under 1900-talets mitt men var vanligtvis lägre än de inom kvarter G.

Typiska gravvårdar på Norra griftegården, från 1950-70-talet, bredlåg och med titel kopplad till områdets industrihistoriska bakgrund. Stålverksarbetare var anställda vid Domnarvets Jernverk och antalet gravvårdar med titeln är fyra stycken. Förman var den näst vanligaste titeln, med 14 vårdar med titeln.

KVARTER H-I och K

Anläggande och utveckling

Kvarter H-I och K etablerades i samband med griftegårdens anläggning 1924 men kom i stort sett inte att brukas för sitt ursprungliga ändamål. I samband med att eldbegängelse började användas planerade församlingen istället för urnlund/askgravplats. Den ritades av stadsarkitekt Erik Lundgren och anlades över kvarter I och K 1944. Kvarter H planerades för allmänna gravplatser men kom istället att utgöra platsen för ett av kyrkogårdens två kapell och vändplan. En ensam gravrad med familjegravar brukades utmed områdets utkanter. Genom kvarteren förlades också den väg som behövdes för den ökande biltrafik som krematoriet från 1955 medförde. Tillbakalämnade platser har återanvänts för urngravar.

Gravtyper

Området planerades för kistgravar men kom istället att användas för askgravplatser. Här finns också en urnlund. Inom området finns ett fåtal platser för kistbegravningar.

Gravkvarter och vegetation

Askgravplatsen består av ett grästäckt område med oregelbundna gravbäddar. Varje bädd omfattar flertalet perenna växter. Längs med muren på sydöstra sidan och granhäcken på sydvästra sidan löper gravrader med familjegravar. Söder om askgravplatsen ligger urnlunden, med ett stensatt gångparti och fyra högresta stenar med namnbrickor på. I dess mitt står två ljusbärare. Längs med gångvägen mellan kvarter E, F och G och I och K växer en allé med 28 parklindar. På södra sidan löper en granhäck, planterad 2021. Askgravlund och askgravplats avgränsas utmed sydöstra kanten av fler parklindar. Inom området växer fristående apelträd, hängbjörk, en, tuja, syren och silverlön.

Gravvårdar

Områdets fåtal familjegravar utgörs av modernistiska bredlåga gravvårdar i sten. Inom det området har också återlämnade gravplatser försetts med gravvård i sten enligt liknande utförande, men med askgravplatser och namnplaketter på själva stenen. Dessa är tätare uppställda vilket gör att det framgår att gravskicket inte är avsett för kistbegravningar. Inom urnlunden är namnplaketter placerade på kantsten av granit.

Karaktär

Karaktären inom området skiljer sig markant från griftegården i övrigt och har ett modernt uttryck med sina oregelbundna gravbäddar. Området är lummigt

med grönska i olika höjdnivåer vilket skapar rumslighet. Askgravlunden har ett pampigt uttryck med sina högresta stenar kring ett stensatt gångparti.

Bevarade element i områdets fysiska struktur

- Rad med platser avsedda för kistbegravningar längs med områdets utkant.

Området är grästäckt med oregelbundna gravbäddar planterade med perenna växter och träd. Namnplaketterna är placerade på stenar av granit kring varje gravbädd. Platsen är densamme som för Lundgrens askgravplats men hans gestaltning finns inte längre kvar.

Askgravunden på Norra griftegården har med sina högsnala stenar kring en stensatt gångväg ett mycket pampigt uttryck.

Askgravplatser i raden för familjegravar längs med södra kanten.

Utvidgning från 1985 och den muslimska gravplatsen från 1993

Anläggande och utveckling

Norra griftegårdens första utvidgning skedde 1985 och ritades av arkitekt Nils Örnefeldt. Området sträckte ut sig i en trekantsform från griftegårdens sydvästra hörn. Den muslimska gravplatsen tillkom 1993 och är placerad mellan utvidgningen från 1985 och järnvägen. Kvarteret anlades med hjälp av Västerås stift och följer riktlinjerna för en muslimsk gravplats, avskild från övriga kvarter och med gravvårdarna riktade mot Mecka.

Gravtyper

Området från 1985 omfattar kistgravar och urngravar. Den muslimska gravplatsen omfattar kistgravplatser.

Gravkvarter och vegetation

Inom området från 1985 förekommer raka gravrader med rygghäckar som fond till vårdarna. Inom kistgravsområdet skapar häckarnas form rumsliga mindre gravgårdar medan häckarna i området för urngravar har en mer uppstadad rak placering. Inom det muslimska området står gravvårdarna på rader i nordvästlig-sydöstlig riktning. Kistgravsområdet skiljs åt av snöbärsbuskar och i urngravsområdet har rosenspirea, brudspirea och gullkornell planterats på ett fritt och obundet sätt. Rygghäckar av måbär inom båda områdena. Området kantas av rönn, björk, paradisäpple och rödblåg hägg. Den muslimska gravplatsen omgärdas av en oxelhäck. Apelträd och gullbarkig hägg har en fri placering inom området.

Gravvårdar

Kistgravplatserna inom utvidgningen från 1985 utgörs främst av vårdar i sten, bredlåga och små högsmla. Gravvårdarna från det sena 1900-talet tenderar att ha en något mer individuell utformning än tidigare. Gravvårdarna inom det muslimska området har också en hög grad av individuell utformning och är av sten eller trä. Bilder på den avlidne är också vanligt förekommande.

Karaktär

Området från 1985 har en tät rumslig karaktär med hög grad av växtlighet. Urngravarna har en mycket tät placering medan det bland kistgravarna upplevs luftigare. Det muslimska området utgörs av stora öppna ytor och gravvårdarnas liksidiga riktning visar tydligt på platsens inriktning.

7

Kistgravplatserna inom området från 1985 ligger inom rymliga gravgårdar omgivna av måbärshäckar. Urngravsområdet har en mycket tät karaktär som förstärks med hjälp av planteringarna.

Den muslimska gravplatsen från 1993 har gravvårdar med stor variation utformningsmässigt. Flera olika stensorter förekommer och bilder på den avlidne är vanligt. Samtliga stenar är vända mot Mecka vilket skapar en visuell tydlig förändring i karaktären jämfört med en kristen begravningsplats.

KÄLLOR

Otryckta källor

Dalarnas museum

Dalarnas museums bildarkiv
Borlänge kulturmiljöprogram - Tjärna by. Kristoffer Årnäck.
Kulturmiljöutredning för Norra griftegården. Liskulla Werkmäster
Stora ensos bildarkiv, nu mera inom Dalarnas museums bildarkiv.

Landsarkivet i Uppsala (ULA)

Stora Tuna kyrkoarkiv

κ II a, Kyrkostämmans och kyrkofullmäktiges protokoll

κ III a, Kyrkorådets protokoll

Stora Tuna kyrkoarkiv

Kartor och ritningar

o I a: Handlingar angående kyrkorna

o I b: Handlingar angående kyrkogård

Lantmäteriet

Lantmäterimyndigheternas arkiv

Lantmäteristyrelsens arkiv

Länsstyrelsen i Dalarnas län, Rapport 2017:01 - Dalälvens vattenkraftssystem
Kulturhistorisk beskrivning av vattenkraftverk

Tryckta källor och litteratur

Andréasson, Anna, *Gravvårdar i sten: ett mångskiftande kulturarv*, MOVIMUM, Alnarp, 2012.

Bengtsson, Rune & Bucht, Eivor (red.), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, MOVIMUM, Alnarp, 2012.

UM-sekretariatet i samarbete med Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniv., Alnarp, 1992.

Bjurbom, Mats, *Kvarnsvedens pappersbruk 1900-2000: om ett pappersbruk under 100 år, om människorna och verksamheten förr och idag*, Stora Enso Kvarnsveden, Borlänge, 2000

Boëthius, Bertil, *Kopparbergslagen fram till 1570-talets genombrott: uppkomst, medeltid, tidig vasatid*, [Almqvist & Wiksell bokh.] [distr.], Stockholm, 1965

Bolling, Otto (red.), *Stora Tuna: en sockenbeskrivning, Stora Tuna församling*, Stora Tuna, 1959

Borg, Anneli & Torgén, Charlott, *Gravvårdar av gjutjärn*, Bergslagens kontrakt, Västerås stift, Örebro läns museum rapport 2016:3, 2016.

Ekström, Sören, *Från pionjär för eldbegängelse till modern branschorganisation*, Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund, Stockholm, 2007.

Hagberg, Louise, *När döden gästar: svenska folkseder och svensk folktro i samband med död och begravning*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1937

Jansson, Olle, *Industriell invandring: utländsk arbetskraft och metall- och verkstadsindustrin, i Västmanlands län och på Bulten i Hallstahammar, 1946-1967*, Acta Universitatis Upsaliensis, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2014, Uppsala, 2014

Karlsson, Karl-Axel, *Minnen från bruket: skildring av arbetarnas villkor på det gamla Hushagen*, K.-A. Karlsson, Borlänge, 2003

Pehrson, Lars Gösta, 'Jordbruksutbildningen, historia och framtid', Jubileumssupplement : historiska artiklar sammanställda med anledning av 175-årsfirandet av akademiens installation = Supplement to commemorate the 175th anniversary of the Academy's inauguration., S. [169]-183, 1988

Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund, [Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund – samling av trycksaker], 2017.

Theorell, Anita, Wästberg, Per & Hammarskiöld, Hans, *Minnets stigar: en resa bland svenska kyrkogårdar*, Max Ström, Stockholm, 2001.

Västerås stift, *Kulturhistorisk karakterisering av kyrkor, Aspeboda kyrka*, 2015.

Övriga källor

<http://www.elmuseum.se/?/kraftverk/tunaforsarna.htm>

<https://banvakt.se/ramshyttan-idkerberget/10a-lovnaset/>

<https://ljungbergsfonden.se/stiftelsen/fondens-historia/>

Personhistoria

Erik Thorell

www.dalarnasmuseum.se

Postadress

Box 22, 791 21 Falun

E-adress

info@dalarnasmuseum.se

Telefon, växel

023-666 55 00